

Les Valies de Ciutadilla, Maldà i Maldanell: conreus i propietat a la vegueria de Montblanc (segle XVI)

Eva Serra i Puig

Universitat de Barcelona

El coneixement de les estructures agràries catalanes fonamentalment s'ha basat en les anàlisis històriques de la Catalunya de l'est del Llobregat. La Catalunya vella de les masies i els subestabliments emfiteutics pagesos, durant anys, han estat hegemònics en els estudis agraris catalans. L'aparició de treballs com els del Pla d'Urgell de Gaspar Feliu, els de la Segarra d'Enric Tello, o els de la Plana de Lleida d'Enric Vicedo, o sobre el Pallars de Josep Maria Bringué o sobre la Vall d'Aran de M. A. Sanllehy, han fet canviar amb pocs anys aquesta visió hegemònica en la història agrària catalana, així com els equips d'estudis de Ramon Garrabou, Rosa Congost i Enric Vicedo estan enriquint d'una manera considerable les clàssiques tres Catalunyes de les que parlava Pierre Vilar. Això vol dir que els vells butlletins bibliogràfics d'Emili Giralt i de Ramon Garrabou i jo mateixa de 1959 i de 1978 sortosament han quedat molt endarrerits¹ Tanmateix, la majoria d'aquests estudis nous s'han situat sobretot en el segle XVIII i encara que per etapes anteriors tenim pel que fa a la Catalunya Nova treballs com els de Prim Bertran o Agustí Altisent per l'edat mitjana o els de Valentí Gual o Carles Maristany pels segles moderns, ens calen encara molts treballs d'història agrària sobre la Catalunya Occidental i o Nova dels segles moderns. Sense oblidar que els recents estudis de Fons Bardají sobre l'horta de Lleida o de Bonales sobre la Conca de Tremp² ja omplen molts buits i a més no sols s'ocupen d'una geografia menys coneguda sinó que també tendeixen a cobrir una cronologia que vol superar els talls cronològics convencionals de medieval, modern i contemporani.

Els arxius patrimonials o locals de les contrades més ignotes i menys treballades de Catalunya ofereixen moltes possibilitats com la recent publicació per part de Valentí Gual de *Justícia i terra*³ ho demostra.

1. GIRALT RAVENTÓS, 1962. GARRABOU; SERRA, 1983.

2. FORNS BARDAJÍ, 2004. BONALES, 2001 i 2003. Bonales, tot i dedicar-se fonamentalment als segles XVIII i XIX, fa importants incursions a les etapes històriques anteriors.

3. GUAL, 2003.

Ja fa anys vaig localitzar a l'arxiu patrimonial dels Maldà que es conserva a l'Arxiu Reial de Barcelona-ACA⁴ una documentació, que per mi, familiaritzada sobretot amb les estructures agràries del Vallès Occidental, però no amb les altres geografies catalanes, era força nova i original, perquè no era ni un capbreu clàssic ni un padró municipal i semblava una mena de cadastre, però molt anterior al segle XVIII⁵. Aquesta documentació (1439-1590)⁶ era, segons explica el notari d'Arbeca Rius Duque (9-maig-1792) el llibre de "valies" de Maldà i Maldanell, és a dir estimacions del valor de cases i terres per veí —deia— pel repartiment de la quística i d'altres taxes comunals entre els veïns de la Universitat. Originàriament depositada en la rectoria de Maldà, on els rectors havien exercit sovint de notaris, segons Rius Duque aquesta documentació havia servit judicialment en un plet (1787-1790) del baró de Maldà amb l'abat de Cardona per una divisió de termes entre Maldà i Maldanell⁷. D'altra banda, dins el fons patrimonial dels Sentmenat, però formant part del patrimoni Guimerà, feia temps també havia localitzat un "libre de valies" de Ciutadilla⁸ complet, obert o començat el 1535 i acabat el 1594 que era una documentació molt similar i de molta coincidència cronològica amb la documentació esmentada de Maldà i Maldanell. El *Libre de Valies* de Ciutadilla s'encetava el 1535 amb la següent capçalera o preàmbul: "En nom de Nostre Senyor Déu Jhesuchrist sia y de la umil verge Maria mare sua y de tots los sancts y sanctes del paradís, amen. Libre de Valies del loch y terme de Ciutadilla fet ab veu de tot lo Consell y ab lo exprès consentiment del molt magnífich senyor lo senyor mossèn Gispert de Guimerà senyor temporal del dit loch y terme fonch per los honorables en Pere Anthoni Berguedà, Johan Berga y Anthoni Tàrrega jurats en lo any de Nostre Senyor MDXXXV. Foren estimadós lo predit Pere Anthoni Berguedà, en Miquel Micaló, Pere Anthoni Ferran y en [Pe]re Berguedà part del temps y en loch seu y posaren Pere Sanctaffe. Stimaren tantsolament los sitis ço és terres vinyes axí ermes com cultivades, cases, corrals. E fou escrivà mossèn Simon Pollina prevera de dit [loch] de Ciutadilla. Comensaren a estimar a 23 del [mes] de febrer sobredit any y acabaren lo loch y terme a XI juny subsegüent. E apres stimaren lo empriu".

4. Cal indicar, també, que Emili Giralt ha treballat sobre Jaume Cortada, mercader de Barcelona i baró de Maldà des de la seva compra de la baronia feta el 1667, bàsicament amb documentació de l'arxiu històric de Protocols de Barcelona i fa també un repàs al segle XVI l'etapa en que els Frigola en foren barons (GIRALT, 1983).

5. En el cas de Maldà i Maldanell, solen disposar d'una relació de talls. La lògica de la relació entre els estims o les valies i els talls obligarien a un estudi específic per tal com no consten sempre les talles relatives a tots els veïns o confessants.

6. ACA, Arxius Patrimonials, Maldà lligall 415.

7. FELIU MONTFORT, 1984. De tota manera aquest plet de termes indicat pel notari d'Arbeca no és cap dels quatre plets dels segles XVIII-XIX estudiats per Gaspar Feliu en aquesta comunicació.

8. ACA, Patrimonials, Sentmenat (fons Guimerà), lligall Z-134.

Evidentment aquest tipus de font no era ni és desconeguda. L'any 1973 Ramon Boleda i Cases publicava des de l'Institut d'Estudis Ilerdencs el "Llibre de les stimes de Verdú"⁹. Boleda aportava "el coneixement d'un llibre de l'arxiu municipal, totalment inèdit, però interessentíssim com a nomenclator de cognoms, oficis, partides de terme, etc, etc que data de mitjan segle XVI". "A jutjar per ell mateix, es comprèn que els responsables del recompte de finques i propietats volgueren fer-ne una obra exhaustiva i gran, puig consideraven que havia d'ésser útil durant molts anys, ja que a cada propietari deixaven algun full en blanc per afegir-hi noves compres i espais marginals per a donar-les de baixa. S'observa, com a cosa curiosa, que en les cases considerades amb més possibilitats o que estaven en puja, deixaven més fulls en blanc. Aquest llibre estigué en actiu des del començament, el 1549, fins a la redacció del nou llibre que comença l'any 1664". Hom l'assimila a un capbreu, d'altra banda el mateix "Llibre de les stimes" es presenta com a tal¹⁰, però, la seva tipologia és prou diferent de la dels capbreus de la Catalunya Oriental, en aquest cas no som davant de cap capbreu de pagesos de masos que solien ser cridats a discreció del senyor i sempre abans de trenta anys per evitar la prescripció dels lluïsmes i on el capbreu adquiria un autèntic caràcter processal que s'iniciava amb un ban de citació per part del jutge senyorial i que podien durar un any o molt més segons la grandària del domini o la conflictivitat suscitada. És cert que l'apertura del Llibre d'estims de Verdú ha estat precedida del manament de fra Pere Boques "abat de l'insigne monestir de Poblet de l'orde del Cister, diòcesis de Tarragona i senyor de la present vila de Verdú" i que com tots els procediments de l'antic règim té regust processal, però ho ha fet "per la humil suplicació de l'honorable Joan Minguella, Francesc Pellicer, Llorens Tous i Jeroni Soler, jurats del Consell i prohoms dels homes de dita vila de Verdú". Tal com explica Boleda, som davant d'un llibre obert municipal que preveu anotar els canvis de propietaris i de propietats de Verdú i el seu terme per un llarg període de temps. D'altra banda la capbreuació és la renovació de "lo libre dict de les stimes" i la vila és tant o més omnipresent que els individus. Els bens de la vila són els primers en ser registrats, aixó és: cases, forns de pa, teuleries, les muralles, les torres, carnisseries, les basses i els bens comunals. "En aquell temps —escriu Boleda—, el municipi arrendava la pescateria, la carnisseria, els forns de pa, la teularia, els fems dels camins, el pes del cànem,

9. BOLEDA CASES, 1973.

10. "Veus aquí: és el dia setè del mes de desembre, intítulat any del naixement del Senyor mil cinc-cents quaranta-vuit. Per manament del molt reverend pare en Crist, senyor dom fra Pere Boques, per la gràcia de Déu abat de l'insigne monestir de Poblet de l'orde del Cister, diòcesis de Tarragona i senyor de la present vila de Verdú, per la humil suplicació de l'honorable Joan Minguella, Francesc Pellicer, Llorens Tous i Jeroni Soler, jurats del Consell i prohoms dels homes de dita vila de Verdú per a observància i perpètua memòria. Han sigut restablert i informats el començament i després continuat succesivament, com més avall segueix, el present capbreu o llibre d'estims en poder de mi Jeroni Soler per l'autoritat reial notari públic de la pre-dita vila, per a tota la terra i dominis del senyor rei..."

les taules i menjadores que arrendaven en els dies de les fires i els corrals del bestiar". Tot fa pensar en una mena de senyoria compartida entre senyor i vila, per la qual una i l'altre estarien interessats en la confecció i actualització de les "estimes". A diferència del cas de Ciutadilla on el "Libre de valies" ha estat fet "ab veu de tot lo Consell y ab exprès consentiment del molt magnífich senyor lo senyor mossèn Gispert de Guimerà" les estimes de Verdú han estat fetes "per manament del molt reverend... abat... de Poblet... per la humil suplicació" dels jurats del Consell de la vila. A Verdú el pregó de convocatòria ha estat promulgat per l'abat "a instància i requisició" dels jurats de la vila i el llibre s'obria per manament de l'abat "instant el requeriment" dels jurats "per utilitat e conservació dels drets y humuluments de dicta vila e per claricia bé y utilitat dels habitants y terras tenens en lo terme de aquella y per relevar aquells plets, qüestions y despeses que porien ésser sobre les terres y possessions de quiscuns. Perço volent e ebtenent en capbrevar y renovar lo libre dict de les stimes... citem y amonestent a tots...". Com una verificació d'aquesta mena de senyoria compartida la multa prevista a la no compareixença es repartia entre el monestir, la vila i els jurats i jutge del procediment. Com en el cas de Ciutadilla la declaració havia de ser feta davant d'uns estimadors prohoms elegits pel consell de la vila. Aquesta tipologia de capbreu, si acceptem estims i valies com a tal, ens recorden el treball de Gaspar Feliu sobre Palau d'Anglesola i la seva distinció entre els capbreus de senyoria i rendes "encapçalats per una sèrie de drets senyorials i/o d'obligacions comuns a tots els vassalls; i els capbreus només de rendes" considerats els més nombrosos¹¹.

Hom té la impressió que les dues tipologies s'inscriuen en dues geografies diferenciades. No sé fins a quin punt, la primera tipologia es pot correspondre millor amb la Catalunya Occidental d'hàbitat concentrat on la relació entre senyoria i vassalls passava sobretot per rendes dites jurisdiccionals al costat de la debilitat del domini directe, que no a la Catalunya Oriental on predominaven les rendes derivades del domni directe per sobre de les rendes dites jurisdiccionals¹².

Tot plegat ens fa adonar que som davant d'un feudalisme específic. Ja fa també alguns anys que en un treball comparatiu entre les baronies de Plegamans (Vallès Occidental) i la baronia de Ciutadilla (de l'antiga vègueria de Montblanc)¹³ ja es va observar que mentre a Plegamans del segle XV no hi havia cap senyal

11. FELIU MONTFORT, 1983.

12. Evidentment el domini directe també implica jurisdicció i aquí faig servir un llenguatge més propi de la crisi de l'antic règim, quan vol distingir entre domini territorial i domini jurisdiccional, que no de l'etapa tardo-feudal. Tanmateix unes rendes i altres originàriament no eren ben bé idèntiques, ni tenien la mateixa procedència.

13. SERRA; TORRES, 1993.

ni residual de pagament de quístia¹⁴, en la composició de les rendes senyoriales de Ciutadilla la quístia de caràcter tributari i personal (tant per cap de vassall) el 1432 representava el 18'15% dels ingressos, molt per sobre dels censos pagats fonamentalment en natura que representava el 9'80% del total dels ingressos. La consulta als treballs dels medievalistes des de Bonnassie fins a Paul H. Freedman o Manuel Sánchez i Max Turull, verifiquen tant les dificultats altmedievals per saber distingir entre "les imposicions de tipus públic, de les simples rendes dominicals, fàcils de confondre quan les unes i les altres són percebudes en un mateix territori"¹⁵, com verifiquen la vinculació de la quístia a la fiscalitat de la Corona¹⁶ i les imbricacions entre fiscalitat reial i fiscalitat municipal¹⁷. No hi ha encara entre els medievalistes historiadors econòmics i del dret una posició unànime definida sobre la naturalesa de la quèstia¹⁸. M. Sánchez, des d'un punt de vista empíric encara no conclouent i tot observant l'existència de viles, franques de quèstia, i com l'alienació del patrimoni reial inclouia l'alienació de la quèstia, afirma que "el subsidi demanat a Catalunya entre 1329 i 1334 per a la creuada granadina, malgrat el motiu pel qual es demana, no és en si de caràcter extraordinari; primer perquè només es recapta en l'àmbit del domini reial; y en segon lloc perquè no és excepcional ni en la freqüència ni en el volum de recaptació que coincideix amb les quantitats que habitualment el rei reb com a quèstia"¹⁹.

M. Sánchez fa diverses observacions importants: els llocs que van pagar el subsidi granadí s'acumula en la geografia del domini reial de la Catalunya Nova; la franquesa o l'alienació de la quèstia està lligada a la política municipal o feudal de la corona; la pignoració i segons el meu criteri l'origen comtal diferent, dota d'especials característiques la percepció de la quèstia del comtat d'Urgell, el vescomtat d'Àger i la baronia de Montcada o de Llitera; M. Sánchez també indica la inexistència de referències a fogatges i, en canvi, l'existència de notícies,

14. Pel que fa a Sentmenat al Vallès Occidental la quístia en nom de la força militar que li atorgava ser senyor de castell termenat p. 109, però tot i la insistència que hi feien els establiments a precari del segle XVI confirmant l'obligació de quístia i comú dels pagesos del lloc, el cert és que no en paguen i que penso formaven part d'uns vells drets jurisdiccionals que havien prescrit o potser havien estat liquidats a canvi d'una manlleuta feta per la universitat a obs del senyor (SERRA, 1988: 109 i 113).

15. BONNASSIE, 1979: vol. I, 136.

16. FREEDMAN, 1993: 90. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, 1977.

17. TURULL RUBINAT, 1994 i 1996.

18. M. Sánchez recull les visions de L. Klüpfel feta el 1930 a la *Revista Jurídica de Catalunya*, segons el qual és un tribut anual poc conegut assimilable al servicium i que com la peyta idèntica al subsidium, eren tributs determinats arbitràriament i no de manera fixa; de Mª Teresa Ferrer segons la qual la quèstia a finals del segle XIV seria una de les contribucions ordinàries de caràcter local (juntament a les toltes, forces, cenes i albergues) a diferència de les contribucions extraordinàries com el bovatge, coronatge i maridatge o determinats tributs reclamats en temps de guerra. La prestació equivalia a uns dos sous com a màxim per foc (SÁNCHEZ MARTÍNEZ, 1977: 35, nota 111). Sánchez tampoc no oblidia que Hinojosa, Bonnassie o Rodón Binué consideren la quèstia un tribut senyorial (p. 38, nota 117).

19. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, 1977: 38.

que independentment que el subsidi fos un impost de quota o de repartiment, suposa "la confecció prèvia d'un informe (una 'estima', com es diu en l'àrea itàlico-provençal)²⁰ on s'apleguen dades sobre la riquesa per veí" cosa que suposa un impost de quota o de repartiment diferenciat, però les dades dels estims no les coneix perquè pertanyen a l'òrbita de les finances municipals. D'altra banda, N. Sales ha parlat de la imbricació municipal amb el règim senyorial i, com una demostració d'això ha subratllat les talles que sovint el comú ha de repartir i la presència de *stims, values o capbreus generals* que podia suscitar aquest repartiment²¹. Sense intenció d'exhaurir les referències de casos, entre d'altres, es pot destacar que la quístia és habitual dins el funcionament del règim senyorial d'algunes viles o llocs de la comanda de Barbens o del monestir de Poblet o que les estimes a causa dels talls són habituals en el funcionament fiscal municipal de la vila de Reus²².

En el marc d'aquestes reflexions, des de la meua perspectiva, els estims o les valies per mi originàriament no serien tant producte de capbreus dominicals com eines de fiscalitat pública vinculats a la quístia, independentment de la evolució simbiòtica posterior.

Ni Ciutadilla, ni Maldà i Maldanell, ni Verdú, consten en els llistats de M. Sánchez, cosa lògica perquè Verdú pertanyia a l'abat de Poblet i Ciutadilla, Maldà i Maldanell havien estat territori del vell comtat d'Urgell, comtat primigeni tan sobirà com el de Barcelona.

Les valies de Ciutadilla, Maldà i Maldanell permeten si més no analitzar quatre coses: el nivell de senyoria de la universitat, la composició dels conreus amb els canvis experimentats, el nombre de veïns o focs i la seva evolució i la diferenciació interna de la comunitat de veïns.

La utilització dels llibres de valies no són fàcils perquè una vida llarga, si bé permet unes anàlisis dels canvis, prèviament obliga a identificar la cronologia d'aquests canvis i sovint l'única indicació són els canvis de lletra associats a algunes eventuais indicacions cronològiques, almenys és això el que passa amb els casos de Ciutadilla i Maldà-Maldanell. En un cas i l'altre la senyoria de les talles o quístia (quèstia) pertany a la vila i les valies o estims són documents municipals i no senyoriais i afecten a tots els caps de casa del veïnat i no com el cas de les quísties esdevingudes senyoriais del Pallars estudiades per Josep Bringué que només afecten als habitants antics²³ del territori.

20. BARCELÓ CRESPI, 2002, a més de demostrar-nos la informació que permet l'estudi de la talla mallorquina que dona títol a la seva obra, ens indica l'existència d'estudis sobre llibres d'estimes de Tolosa (1400) realitzat per Ph. Woolf i de Rodez (1449) realitzat per B. Suau-Noulens.

21. SALES, 1996.

22. FELIU MONTFORT, 1990: 29. GUAL, 2003: 870. MARISTANY, 2003.

23. BRINGUÉ, 1993.

En el cas de Maldà i Maldanell és factible identificar dos llibres de valies o estims un de Maldà que va tenir una vida d'aproximadament de mig segle: obert el 1439 que aplega dades fins a 1494²⁴, i un segon que integra Maldà i Maldanell que, obert el 1525, aplega dades fins el 1587²⁵.

D'entrada, cal indicar que Maldà i Maldanell s'inscriuen dins una geografia demogràficament pobra i, a més, empobrida en el segle XIV que, al llarg del segle XV sembla recuperar posicions. Les dades dels fogatges d'Iglésies pel que fa a la vegueria de Montblanc verifiquen que aquesta havia passat de 2.733 focs (1359) a 1.565 focs (1497)²⁶. Ara bé, a Maldà el 1439 confessen 110 veïns o focs i a finals de segle —en un convencional 1494— confessen 54 veïns més. Pel que fa a les estimacions de la propietat d'una zona de feble domini directe i fonamentalment d'alous i aloers, les estimacions de la riquesa no són fetes ni amb mesures d'extensió de terres ni en volum de peces de terra o d'immobles sinó una cosa i l'altra en sous. El 1439 l'estimació total de valies de Maldà és de 99.233 sous i el 1494 de 123.475 sous. Tant a la primera meitat del segle XV com a la segona meitat s'hi valora per veï o foc: les cases, els corrals, les eres, la vaixella del vi²⁷, la terra campa, la vinya, l'horta i els farraginals. Amb quarteres de blat segons preus barcelonins representaria 6.537'08 quarteres de blat el 1439 i 7.650'24 quarteres de blat el 1494²⁸

24. Tal vegada hauria estat possible una anàlisi en tres temps: 1438, 1478 i 1494 però m'ha semblat més correcte i significativa l'anàlisi amb dos temps.

25. També en aquest cas podem detectar per les lletres associades amb eventuals referència cronològiques diversos moments: 1525; etapa del notari Vila; etapa del rector Bonet i etapa de lletra pagesa. També en aquest cas hem optat per dos temps: 1525 amb les dades del notari Vila i 1587 amb les dades del rector Bonet i les de lletra pagesa.

26. Per tot al que fa a la població entre dels segles XIV a XVI vegeu IGLÉSIES, 1957, 1959, 1960, 1962 i 1991. També, PONS GURI, 1963-1964. PUIG; DURAN, 1984. FELIU MONTFORT, 1998.

27. Entenen per vaixella: cups, tones, barrils o/i tines.

28. Segons una mitjana de sis anys 1435-1440 (15'18 sous quartera) d'elaboració pròpia sobre les dades de CARRÈRE, 1977: vol. I, 340-341, i d'una mitjana de sis anys 1493-1498 (16'14 sous quartera d'elaboració sobre les dades de FELIU MONTFORT, 1991: 37 tretes de GIRALT, 1958. Si tenim present que ha estat indicada per a la baixa edat mitjana una dieta mínima de supervivència de 220 kg anuals per persona, els estims de Maldà de 1439 representarien l'alimentació anual d'unes 30 persones i els de Maldà de 1495 l'alimentació anual d'unes 35 persones. Sobre la dieta anual vegeu HEERS, 1955.

La composició de les estimacions és la següent:

1ª 1/2 s. XV	Valor en \$	%	2ª 1/2 s. XV	valor en \$	%
Cases	16.535	16'66	Cases	21.149	17'12
Corrals	885	0'89	Corrals	830	0'67
Eres	1.090	1'09	Eres	1.164	0'94
Vaixella	10.103	10'18	Vaixella	10.476	8'48
Terra campa	54.607	55'02	Terra campa	66.827	54'12
Vinya	10.368	10'44	Vinya	15.423	12'49
Horta	4.135	4'16	Horta	6.016	4'87
Farraginals	1.510	1'52	Farraginals	1.590	1'28

Una comparació de les dades de 1439 amb les de 1494 pel que fa a l'estimació de les valies per pagès o veí, fins allà on ha estat possible la identificació personalitzada²⁹ per veí indica:

Maldà 1439	% de veïns	% de valies	Maldà 1494	% de veïns	% de valies
De 10-99&	12'38	0'87	De 10-99&	19'14	1'35
100-499&	36'19	11'19	100-499&	42	14'96
500-999&	23'80	19'10	500-999&	18'43	19'38
1000-1.999&	20	33'13	1000-1.999&	13'47	27'67
+2.000&	4'76	13'36	+2.000&	4'25	16'06
+5.000&	1'90	11'76	+5.000&	1'41	10'66
+9.000&	0'95	10'55	+9.000&	0'70	9'88

Això verifica que la diferenciació existeix però dins un panorama relativament més igualitari que en d'altres geografies catalanes: el 1439, és cert que el 12'38% dels veïns no arriben a tenir l'1% de les valies (0'87%), també és cert que un 2'53% de veïns té més del 10% de les valies (11'89%), però al costat d'això trobem el gruix d'un 26'60 % de veïns amb el 21'14% de les valies, és a dir poc menys d'una quarta part dels veïns tenen quasi la quarta part de les valies. Pel que fa a 1494, les diferències són ben poques i tanmateix insinuen un augment superior relatiu de la franja de veïns de 10 a 100 sous per sobre de l'augment del valor relatiu de les valies. D'altra banda en la franja de més de 2000 a més de 9000 sous hi ha hagut una lleugeríssima disminució relativa dels veïns al costat d'un lleugeríssim augment relatiu del valor de les valies. Pel que fa a la franja

29. El 1439 han estat identificats un bloc de veïns que sumen 90.400'50 sous i el 1494 han estat identificats un bloc de veïns que sumen 98.757'33 sous.

intermèdia en termes relatius han disminuït més el nombre de veïns que el valor de les valies, tot i així encara la quarta part dels veïns (24'63%) tenen poc més del 20% del valor de les valies. En allò que ha estat factible esbrinar es podria afirmar que, independentment de la valorització de béns immobles i terres noves en uns 30.629 sous, hi ha hagut també uns 160 traspassos entre veïns que suposa el traspàs d'uns 21.043 sous.

El segle XVI tornem a trobar valies de Maldà. També en aquesta ocasió és possible verificar en dos temps el valor total dels estims, la distribució d'aquest valor entre immobles i conreus i la distribució d'aquest valor entre veïns. D'altra banda el fet de poder disposar pel que fa a Maldà de dades del segle XV i dades del segle XVI, també ens permet fer algunes observacions de l'enllaç entre la baixa edat mitjana i el segle XVI.

1ª 1/2 s. XVI	Valor en \$	%	2ª 1/2 s. XVI	valor en \$	%
Cases	55.833	18'03	Cases	69.173	16'33
Corrals	11.157	3'60	Corrals	13.697	3'23
Eres	4.250	1'37	Eres	4.900	1'15
Vaixella	7.613	2'45	Vaixella	8.333	1'96
Terra campa	170.346	55'03	Terra campa	253.292	59'81
Vinya	19.470	6'29	Vinya	21.000	4'95
Horta	24.180	7'81	Horta	30.130	7'11
Farraginals	2.840	0'91	Farraginals	4.120	0'97
Olivera	13.815	4'46	Olivera	18.845	4'44

Podem assajar de fer dues comparacions. Una entre la segona meitat del XV i la primera meitat del segle XVI. D'entrada, es pot comprovar l'augment del valor dels estims del terme en sous. De 123.475 sous s'ha passat a una estimació de 309.504 sous que, en preus blat barcelonins, seria de les 7.650'24 quarteres esmentades abans a 12.330'83 quarteres. Una segona comparació pot ser feta entre el volum global de les valies de la primera meitat del XVI i les de la segona meitat. Durant el segle XVI les valies han passat de 309.504 a 423.490 sous però la inflació deixa les coses quasi igual en quarteres blat, per tal com aquests més de quatre-cents mil sous representen unes 12.325'08 quarteres de blat en preus barcelonins³⁰.

30. Sobre la base de la mitjana de les mitjanes mòbils sobre 13 anys de 1525-1550 a 25'10 sous la quartera i de 1551-1590 a 34'17 sous la quartera (FELIU MONTFORT, 1991: 41-42). Ara el segle XVI tant a la primera meitat com a la segona els estims podien alimentar uns 57 homes anualment. Si per la segona meitat del segle XVI agafem la mitjana de les mitjanes mòbils de 1551 a 1599 aleshores el preu augmenta a 36'27 sous quartera i el valor global de l'estim baixa a 11.676'04 quarteres és a dir a una alimentació anual de 54 homes.

Un altre tipus de comparació és el relatiu a la composició de les valies entre immobles i conreus. Es pot observar molt clarament que han incrementat lleugerament, sense arribar a l'1% relatiu, les cases i la terra campa per un igual i les eres en menor proporció; corrals i horta han augmentat quasi un 3% relatiu. La vinya i la vaixella de vi i els farraginals han disminuït, però mentre aquests darrers ho han fet per sota del 0'50%, vinya i vaixella de vi en la mateixa proporció han baixat més del 6% relatiu i, en contrast amb això, ha fet aparició l'olivera que de 0 ha passat a representar el 4'46% de les valies de Maldà. Segurament això explicaria que en el curs dels segles moderns apareguessin de manera tant intensa els plets contra el delme d'olives, en definitiva contra les novetats i contra els novals³¹. És més, les corts de Montsó de 1552 havien intentat fer aprovar una constitució destinada a forçar legalment la universalitat del delme. "Per evitar molts fraus que's solen cometre o algunes persones poch tements a Déu que, per no pagar décima y primícia de la terra dels fruïts de la qual han acostumat pagar-la, no dubten de deixar de sembrar-hi forments o altres grans y plantar-hi avellaners, oliveres, moreres, garrofers o altres arbres dels quals reeben molt fruït y útil, y scusen-se, que puis no han pagat may delma de allò, que no y són tinguts"³². Per aquesta raó els braços baronials, és a dir la noblesa i l'església, reclamaven l'esmentada constitució reaccionària.

La situació de la segona meitat del segle XVI fa pensar que bona part dels canvis s'ha produït en el curs de la primera meitat del mateix segle. Tot tenint present que han augmentat el nombre de veïns un 45'98% i les valies només el 18'26%, els indicadors de les valies manifesten que tots baixen en termes proporcionals menys la terra campa que guanya un 4'78% relatiu. D'altra banda interessa remarcar que això no modifica la nova opció a favor de l'olivera a expenses de la vinya. L'olivera pràcticament es manté igual mentre la vinya baixa més d'un 1% relatiu. Dels altres indicadors crida l'atenció la baixa relativa del valor de les cases més de d'un 1 i mig per cent. La resta d'indicadors més aviat insinuen una readaptació dels conreus a la demografia.

De tota manera una visió més completa exigiria tenir present el terme de Maldanell que en el segle XVI sembla ser una extensió de Maldà. Si una de les característiques de la Catalunya Occidental era l'hàbitat concentrat, cal dir que històricament la concentració degué augmentar i, segurament, la crisi baixmedieval econòmic-social i militar hi va poder contribuir. Si la Catalunya Oriental va veure emergir masos rònecs, la Catalunya Occidental va veure emergir termes rònecs³³. Maldanell ha estat un terme rònec absorbit pels homes de Maldà. Pel que fa a les valies de 1525 a 1594, també hi consten estíms de Maldanell: uns 49 veïns en el curs de la primera meitat del segle XVI i uns 52 a la segona meitat.

31. COTS, 1983. SERRA, 1988: 60-87. FELIU MONTFORT, 1990: 147-155. OLIVARES, 2000: 314-324.

32. SERRA, 2004.

33. BRINGUÉ, 1993.

En ambdós casos la majoria són veïns de Maldà, en poques ocasions no són cognoms de Maldà. En aquests estims també hi consten les cases, la terra campa, la vinya i l'olivera però hi ha com a factor nou les deveses:

1ª 1/2 s. XVI	Valor en \$	%	2ª 1/2 s. XVI	valor en \$	%
Cases	264	0'38	Cases	273	0'37
Terra campa	36.661	54'08	Terra campa	37.407	52
Vinya	28.068	41'40	Vinya	31.278	43'48
Olivera	335	0'49	Olivera	352	0'48
Deveses	2.460	3'62	Deveses	2.604	3'61

L'extensió de Maldanell fa variar les conclusions generals. No pel que fa a l'aparició de l'olivera però sí pel que fa a la vinya que no sols manté els nivells sinó que els augmenta. Si sumem les dades de Maldà amb les de Maldanell els resultats són una mica diferents. Tots els indicadors baixen una mica en termes relatius sobre el total menys la vinya, que aleshores manté els nivells del segle XV. D'altra banda els corrals semblen ser substituïts per les deveses i finalment a Maldanell també s'observa l'aparició de les oliveres, si bé amb un nivell inferior al de Maldà. Si mirem Maldanell com una extensió de Maldà o com l'absorció d'un terme rònc per un terme viu, com en el cas dels masos, aleshores es pot parlar d'un cert creixement del segle XVI amb alguna novetat, que ha portat: al desplaçament de la vinya cap al terme rònc, a la substitució d'aquesta per les oliveres en el terme de Maldà i a la combinació dels corrals amb les deveses, però es tracta d'un creixement poc diferenciador, tot i l'existència de diferències.

La distribució dels estims entre immobles i conreus de Maldà i Maldanell és com segueix:

1ª 1/2 s. XVI	Valor en \$	%	2ª 1/2 s. XVI	valor en \$	%
Cases	56.097	14'86	Cases	69.446	14'01
Corrals	11.157	2'95	Corrals	13.697	2'76
Eres	4.250	1'12	Eres	4.900	0'98
Vaixella	7.613	2'01	Vaixella	8.333	1'68
Terra campa	207.007	54'86	Terra campa	290.699	58'67
Vinya	47.530	12'59	Vinya	52.278	10'54
Horta	24.180	6'40	Horta	30.130	6'08
Farraginals	2.840	0'75	Farraginals	4.120	0'83
Olivera	14.150	3'75	Olivera	19.197	3'87
Devesa	2.460	0,65	Devesa	2.604	0,52

La suma de les dades de Maldà i Maldanell equilibra més els resultats i entre 1525-1550 i el 1550-1587 s'han incrementat el nombre de veïns en un 25% i el valor de la valies en un 12'80%.

Pel que fa a la distribució d'aquestes valies per veí o foc fins allà on ha estat possible fer una verificació es pot observar si més no la importància de la franja intermèdia de veïns:

Mldà1ª 1/2 XVI	% de veïns ³⁴	% valies	Mldà 2ª 1/2 XVI	% veïns	% valies
De 10-99&	2'91	0'07	De 10-99&	4'00	0'11
100-499&	35'03	4'62	100-400&	35'50	5'69
500-999&	18'97	6'05	500-999&	16'00	6'48
1000-1999&	10'94	7'04	1000-1999&	18'50	15'08
+2000&	17'51	26'57	+2000&	17'50	31'01
+5000&	10'21	31'62	+5000&	6'00	23'80
+9000&	4'37	24'00	+9000&	2'50	17'79

Afegint-hi les dades de Maldanell la situació és la següent:

M-m 1ª 1/2 XVI	% de veïns	% valies	M-m 2ª 1/2 XVI	% veïns	% valies
De 10-99&	2'51	0'05	De 10-99&	3'30	0'08
100-499&	32'70	4'04	100-499&	32'54	4'77
500-999&	20'75	6'31	500-999&	19'81	7'17
1000-1999&	13'20	9'00	1000-1999&	16'50	12'56
+2000&	16'35	24'03	+2000&	17'45	27'85
+5000&	7'54	21'41	+5000&	7'54	28'47
+9000&	6'91	35'12	+9000&	2'83	19'07

La panoràmica del segle XVI segueix indicant, com la del segle XV, la presència de diverses franges pageses, però tot i així l'existència d'una franja intermèdia poderosa. Això tant si s'observa només les valies de Maldà com si s'observa conjutament Maldà i Maldanell. Deixant de banda el baix percentatge dels veïns de menys de 100 sous i dividint la resta de franges en tres blocs, es pot observar amb lleugeres variacions, entre la primera meitat del segle XVI i la segona meitat d'aquest segle, que més de la meitat dels veïns només tenen el 10%

34. Alguns confessants, com ja passava el segle XV consten com a foradans de les Belianes o com a foradans de l'Esplugu Calva i al costat d'aquests al segle XV n'hi havia algun d'Omells, Nalec, Berga, Arbeca, Guimerà i Vilanova i al segle XVI algun diu ser de Palau, de Rocallaura de Mollerusa, d'Omells i de Santa Coloma de Queralt.

o poc més del 10% de les valies; que entorn del 10% dels veïns, més en el cas de la primera meitat del XVI, i el 10% quasi just en la segona meitat del XVI, tenen més del 50% de les valies o quasi el 50%. Tanmateix existeix una franja intermèdia de més de la quarta part de veïns (1ª ? del XVI) o del terç dels veïns (2ª ? del XVI) amb el terç o el 40% de les valies. La comparació entre 1439 i la 2ª ? del segle XVI permet veure que la franja de 10-99 sous en termes relatius ha disminuït en veïns i en valies, la franja de 100-999 sous en termes relatius ha disminuït en veïns i el conjunt de valies d'aquesta franja també s'ha aprimat en termes relatius. La franja dels mil a més dels dos mil sous ha crescut en termes relatius en veïns però ha baixat en termes relatius en valies i la franja de més de cinc mil a més de nou mil sous ha augmentat en termes relatius en veïns i en valies. De fet, es pot afirmar que no hi ha hagut cap procés de concentració i, en canvi, tal com s'ha observat pel que fa al segle XV, hi ha hagut sobretot traspassos de terra per resoldre sobretot, segurament, problemes d'endeutement i/o obligacions envers drets familiars, perquè el caràcter alouer i no emfitèutic de la terra permetia la subdivisió i afavoria els traspassos en el si de la pròpia comunitat. Al segle XV ja he dit que hi havia hagut 30.629 sous d'increment de les valies i 21.043 sous repartits entre 160 traspassos. Ara al llarg del segle XVI hi ha hagut uns 36 traspassos interns entre veïns que sumen la xifra de 10.944 sous. Si hi sumem Maldanell, aleshores el total són 23.424 sous de valies repartides en 67 traspassos. L'extensió de Maldanell havia estat més afectada pels traspassos (segurament permutes, compravendes o drets hereditaris), però la xifra dels traspassos està per sota de la dels increments, a diferència del segle XV, en què l'increment supera els traspassos. Però, tot i així, el nombre més elevat de traspassos del segle XV reflecteix, segurament, una etapa molt més inestable. Tot plegat confirma les anàlisis d'Enric Tello sobre el paper de la subdivisió en una terra d'hegemonia dels petits alous i de possibilitat de subdivisió del cens emfitèutic, que, de fet, coadjuvava a la menor diferenciació pagesa de la Catalunya Occidental³⁵

En termes individuals, però, no han deixat d'existir-hi famílies que sobresortien. Al segle XV s'hi destacaren membres de la família Cullerer, Girona i Malet i al segle XVI s'hi afegiren membres de la família Amorós, Ferrando, Ferrer, Malacara, Pons, Santfeliu i Taltaüll.

35. TELLO, 1997: 535: "Mediante esos procesos de fragmentación y concentración a través de compraventas y/o establecimientos, la diferenciación campesina fue en aumento en toda Cataluña. Sin embargo, tanto la diferenciación como la desigualdad campesina avanzaron mucho más profundamente —y por lo que sabemos, también más precozmente— en la Cataluña oriental de las masías que en la Cataluña occidental de pueblos de hábitat concentrado mucho más apegados a solidaridades comunales. Los índices de Gini en el reparto de la tierra eran 0'73 en el catastro de Ciutadilla de 1735 i de 0'84 en el catastro de Sentmenat de 1735. En los respectivos amillaramientos de 1856 y 1859 los índices habían descendido a 0'55 en Ciutadilla y 0'62 en Sentmenat —por la multiplicación del campesinado parcelario en un caso y precario en el otro, como consecuencia del aumento de los efectivos humanos—, però la diferència relativa se mantenía".

L'exemple de Ciutadilla

Ciutadilla també vegueria de Montblanc o comarca de l'Urgell corrobora els exemples de Maldà. En primer lloc, com Maldà és una zona de quística i com Maldà és una zona alouera d'hàbitat concentrat i de senyoria vilatana.

En aquest cas només disposem de les valies del segle XVI, que ens permeten fer el seguiment dels conreus, del veïnatge i del repartiment de la propietat d'aquest veïnatge.

En el cas de Ciutadilla hem pogut esbrinar les pèrdues de població de la crisi baixmedieval per tal com en el fogatge de 1358 publicat per Pons Guri hi consta: "Heredes Gisperti de Guimaranò quondam cuius est locus de Ciutadilla pro XC focis: XLV lbr"³⁶. Segons el fogatge de 1497 Ciutadilla només té 45 focs, dos més que Maldà³⁷ i el 1553 ja en té 54, exactament el mateix nombre que podem assignar de veïns confessants de valies de la primera meitat del segle XVI. A la segona meitat en confessen 120.

El llibre de les valies de Ciutadilla va tenir una vida d'uns seixanta anys. També en aquest cas els canvis de lletra amb algunes indicacions cronològiques ens han servit per dividir-lo en dos períodes convencionals: 1535-1550 i 1550-1594 i fer un seguiment dels canvis entre aquestes dues etapes. El total de valies de Ciutadilla de la primera meitat del segle XVI van ascendir als 206.347 sous i a la segona meitat del segle XVI a 247.735 sous, si bé en sous quarteres blat passa de 8.221 quarteres a 7.250 quarteres³⁸. Mentre els veïns que confessen doblaven, el valor de les valies augmentava en un 20%, repartides segons els següents conceptes i valors, com podem comprovar en el quadre següent:

36. PONS GURI, 1963-1964: 449. Val la pena remarcar el caràcter encara estamental de l'organització d'aquest fogatge que contrasta amb l'estructura dels fogatges per vegueries del segle XV.

37. IGLÉSIES, 1991: vol. I, 61 i 83 i vol. II, 290-291. En el fogatge de 1515 Maldà hi consta amb 30 focs, Maldanell no hi consta i Ciutadilla hi consta amb 48 focs (FELIU MONTFORT, 1998). Com en el cas de Maldà, en el cas de Ciutadilla els fogatges i els veïns per valies no acaben de coincidir. Deixant a part el tema de les ocultacions, cal tenir present almenys dues coses més: que les valies són un llibre obert i dinàmic per la qual cosa acotar la cronologia sempre comporta un marge de risc i que a diferència dels fogatges no funciona tant per focs consolidats com per veïns amb propietats que poden ser famílies amb foc consolidat o sectors familiars més precaris, i en el cas de Maldà no podem oblidar la presència dels foradans. D'altra banda les valies mai no fan referència als focs exclosos per pobresa, tot i que en el cas de Maldà, que hi figuren relació de talls no sempre fàcils de dexifrar, no n'hi consten per a tothom.

38. Si es continua aplicant els 220 kgs d'alimentació per persona any s'alimentaria unes 37 persones a la primera meitat del segle XVI i 32 a la segona meitat del segle XVI i potser això també col·laboraria a explicar la inflexió indicada per a finals del segle XVI que hem observat tant Montserrat Duran com jo mateixa (DURAN, 1986 i SERRA, 1986).

1ª 1/2 s. XVI	Valor en \$	%	2ª 1/2 s. XVI	valor en \$	%
Cases/albergs	33.750	16'35	Cases/albergs	50.921	20'55
Corrals/patis	2.335	1'13	Corrals/patis	5.998	2'42
Eres	3.323	1'61	Eres	5.126	2'06
Terra campa	145.339	70'43	Terra campa	149.013	60'15
Vinya	11.350	5'50	Vinya	23.064	9'30
Horta	5.500	2'66	Horta	7.563	3'05
Farraginals	4.750	2'30	Farraginals	6.050	2'44

Tots els indicadors van augmentar, també la terra campa, però aquesta en termes relatius baixà 10 punts. Això significa que tot i l'existència de pocs canvis, els conreus més qualificats són els que han experimentat un augment relatiu més important, tot i seguir reconeixent que a Ciutadilla els canvis del XVI hi foren lleugers. Més interessants són les reflexions que es desprenen del repartiment de les valies per veïnatge:

1ª 1/2 s.XVI	% de veïns	% valies	2ª 1/2 s. XVI	% veïns	% valies
De -10-99	1'85	0'002	De -10-99	7'54	0'16
100-499	7'40	0'66	100-499	20'75	2'30
500-999	9'25	2'03	500-999	16'98	5'61
1000-1999	14'81	5'11	1000-1999	20'75	11'20
+2000	40'74	35'62	+2000	22'64	36'59
+5000	18'51	31'63	+5000	8'49	25'40
+9000	7'40	24'92	+9000	2'83	18'73

S'observa també que hi ha una franja intermèdia important però aquesta franja s'ha desplaçat. A la primera meitat del segle XVI la franja entre els més de 2 mil sous i els més de cinc mil ocupa el 59'25% amb el 67'25% de les valies, mentre que a la segona meitat del XVI és el 31'13% amb el 61'99% de les valies, és a dir aquest bloc s'ha reduït en termes relatius, mentre a la segona meitat del XVI el bloc relativament més important se situa entre els 1.000 i els més de 2.000 sous, que són el 43'39% dels veïns amb el 47'79% de les valies. A la primera meitat del segle XVI una mica més de la meitat de veïns (55'55%) ha disposat de quasi la meitat de les valies (40'73%) i la situació de la primera meitat del segle XVI és més equilibrada que la de la segona meitat del mateix segle, perquè de fet les columnes dels mil als més de 2.000 sous de la segona meitat del XVI augmenten en percentatge en detriment de les columnes situades entre els més de cinc mil i els més de nou mil sous. Pel que fa a les columnes de valies baixes, tot i que

les valies de la segona meitat del segle XVI són una mica més altes que les de la primera meitat, ha augment el segment veïnal de les columnes baixes, que la primera meitat del segle XVI representava el 16'75% dels veïns i a la segona meitat del segle representa el 37'73%. És a dir la composició en general és de franges mitjanes importants, però que tendeixen a augmentar relativament les diferències. Cal a més afegir que en tot moment destaca una família: els Robinat, que ella sola té valies per valor de més de 20 mil sous³⁹, per sota d'ella a una distància de més de 10 mil sous, consten les valies dels Micaló (més d'onze mil sous), les del propi senyor (més de 10 mil sous) i les dels Berga (més de nou mil sous). A la segona meitat del XVI se'ls hi afegeixen uns Yvanyes amb més de 9 mil sous de valies. D'altra banda en el cas de Ciutadilla coneixem els veïns que no tenen l'ofici de pagès: en el conjunt del segle XVI hi trobem 5 fusters, 3 teixidors, 2 sastres, 2 sabaters, 1 paraire, 1 mestre de cases, 1 calçater, 1 mestre de guascos i 2 mestres sense especificació d'ofici. Un dels fusters confessa valies però és de Guimerà. També el senyor, és a dir un *don* figura com un veí més i un mossèn⁴⁰. Finalment cal indicar que entre la primera meitat del segle i la segona hi ha hagut uns 379 traspassos que representen el canvi de mà de 118.483 sous dels quals en coneixem la causa pel que fa a 83.750. D'aquests 83.750 sous, un 56'33% ho han estat per compravenda a carta de gràcia és a dir per endeutament, 4'79% per sentència o concòrdia judicial, 7'79% per barata, 21'35% per dots i 9'72% per drets familiars. En resum podriem dir que les compravendes juntament amb les subhastes i les alienacions judicials pujaven el 69% i les transmissions per dots i d'altres drets familiars expliquen l'altre 31%.

Tant en el cas de Maldà-Maldanell com en el cas de Ciutadilla la documentació és d'estudi complex. Un treball més elaborat permetria de tota manera més i millors verificacions. Amb tot, aquesta ràpida aproximació ha permès observar els quatre aspectes inicialment plantejats: el caràcter municipal de la quístia en aquestes dues poblacions, una informació aproximada sobre el nivell de població, una informació qualitativa i evolutiva dels immobles i conreus dels seus habitants i l'evolució i distribució social de la riquesa en ambdues viles en unes franjes cronològiques de finals del segle XV i/o del segle XVI.

39. Trobem un Anton Joan Robinat, segurament descendent dels de Ciutadella que el 1669 és arrendatari per tres anys i 1.230 lliures dels delmes, censos i altres drets que Poblet rep a Figuerola, Prenafeta, Miramar i Quadra de la Guàrdia dels Ports i mas de n'Amill (GUAL, 2003: 882). D'altra banda, Josep Mª de Sagarra en la seves memòries ens parla d'un Joan Rubinat de Ciutadilla que entronca amb la família Sagarra quan ja comencen a estar ben situats a Valls (SAGARRA, 1981: 26, nota 2). Els Rubinat es casen amb una família bé situada.

40. El senyor és primer don Francesc de Guimerà i després don Ramon de Guimerà. El mossèn és Miquel Copons.

Bibliografia

- BARCELÓ CRESPI, Maria (2002). *La talla de la ciutat de Mallorca, 1512*. Palma: Edicions UIB.
- BOLEDA CASES, Ramon (1973). *El Llibre de les stimes de Verdú*. Lleida: CSIC, Patronat d'Estudis Locals J.Mª Quadrado, IEL.
- BONALES, Jacint (2001). "L'accés a la terra a la Catalunya alodial pagesa i comunitària. L'exemple del Prepirineu Occidental". *Recerques*, núm. 41, p. 31-57.
- (2003). "Comunidad rural y economía de mercado en la Conca de Tremp (s. XVIII-XIX). Cambio económico y éxodo rural". [Tesi doctoral]. Lleida.
- BONNASSIE, Pierre (1979). *Catalunya mil anys enrera (segles X-XI)*. Barcelona: Edicions 62.
- BRINGUÉ J. M. (1993). "Comunitats, senyors i societat rural al Pallars Sobirà (segles XV-XVII)". *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XXIX, (2), p. 135-151.
- CARRÈRE, Claude (1977). *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*. Vol. I, Barcelona: Curial, 1977.
- COTS, A. (1983). "Aproximació a l'estudi dels conflictes senyoriais a Catalunya (1751-1808)". *Estudis d'Història Agrària*, núm. 6, p. 241-268.
- DURAN, M. (1986). "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI". Dins: *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 186-213.
- FELIU MONTFORT, Gaspar (1983). "L'estudi serial dels capbreus com a font per a la història agrària. L'exemple del Palau d'Anglesola". Dins: *I Col.loqui d'Història Agrària. Barcelona, 13-15 d'Octubre 1978*. València: Institució Alfons el Magnànim, p. 213-228.
- (1984). "Els plets del baró de Maldà". Dins: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. I, Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 185-192.
- (1990). *El funcionament del règim senyorial a l'edat moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, p. 147-155.
- (1991). *Precios y salarios en la Catalunya moderna. Vol. I: Alimentos*. Madrid: Banco de España. Servicio de Estudios.
- (a cura de) (1998). "El fogatge de 1515, per Josep Iglésies †". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, IX, p. 23-85.
- FORNS BARDAJÍ, J. (2004). *Economia i societat en els regs històrics occidentals catalans: Almenar. (Segrià) i la seva àrea, segles XIV-XIX*. Barcelona: Ajuntament d'Almenar-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FREEDMAN, Paul H. (1993). *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*. Vic.
- GARRABOU, R.; SERRA, E. (1983). "Els Estudis d'Història Agrària a Catalunya". Dins: *I Col.loqui d'història Agrària. Barcelona, 13-15 d'octubre, 1978*. València: Institució Alfons el Magnànim, p. 41-78.

GIRALT RAVENTÓS, Emili (1958). "En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI". *Hispania*, 1958, p. 38-61.

— (1962). "Los estudios de historia agraria en España desde 1940 a 1961. Orientaciones bibliogràficas". Dins: *Índice Histórico Español*, V, 1959. Centro de Estudios Internacionales. Universitat de Barcelona.

— (1983). "Família, afers i patrimoni de Jaume Cortada, mercader de Barcelona, baró de Maldà". *Estudis d'Història Agrària*, núm. 6, p. 271-318.

GUAL, V. (2003). *Justícia i terra. La documentació de l'Arxiu de Poblet (armari II)*. Valls: Cossetània edicions.

HEERS, J. (1955). "Il commercio nel Mediterraneo alla fine del secolo XIV e nei primi anni del XV". *Archivio Storico Italiano*, CXIII. Florència, p. 157-209.

IGLÉSIES, Josep (1957). *Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia, IEC.

— (1959). "El poblament de Catalunya durant els segles XIV i XV". Dins: *VI Congrés d'història de la Corona d'Aragó*, p. 247-270.

— (1960). *El poblament de Catalunya en el segle XVI*. Barcelona: IEC.

— (1962). "El fogaje de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV". *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 34, p. 247-356.

— (1991). *El fogatge de 1497*. 2 vols., Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajuana.

MARISTANY, Carles (2003). "Els segles XVI i XVII". Dins: Anguera, Pere (dir.). *Història General de Reus*. Vol II, Reus: Ajuntament, p. 37-78.

OLIVARES, J. (2000). *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*. Lleida: Ed. Pagès.

PONS GURI, Josep Ma. (1963-1964). "Un fogatjament desconegut de l'any 1358". *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 30, p. 323-498.

PUIG, I; DURAN, M. (1984). "La crisi demogràfica de la baixa edat mitjana i el règim senyorial en el Pirineu català: la baronia d'Erill el 1393". *Urgellia*, núm. 6, p. 387-398.

SAGARRA, Josep Ma de (1981). *Memòries*. Barcelona: MOLC.

SALES, N. (1996). "Impostos municipals, muralles i remences". Dins: *Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Barcelona, 17-18 de novembre de 1995. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*. Barcelona: L'Avenç, p. 11-22.

SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel (1977). "'Questie' y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV: el subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)". *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, vol. XVI, p. 11-54.

SERRA, Eva (1986). "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII". Dins: *Terra, treball i propietat*. Barcelona: Crítica, p. 214-246.

— (1988). *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*. Barcelona: Crítica.

— (2004). "Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions". Dins: *Josep Fontana. Historia i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*. Barcelona: Crítica, p 407-423.

SERRA, Eva; TORRES, Xavier (1993). "Catalunya Vella i Catalunya Nova a l'època moderna: El règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)". Dins: *Señorío y Feudalismo en la Península Ibérica. Siglos XII-XIX*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (Zaragoza, 11-14-XII-1989), p. 337-352.

TELLO, Enric (1997). "Los usos de la enfiteusis en la Cataluña 'Nueva' y la Catalunya 'vieja' (siglos XVIII-XIX)". Dins: *VIII Congreso de Historia Agraria. Salamanca, 28-30 de mayo de 1997. Preactas*. Universitat de Salamanca, p. 525-538.

TURULL RUBINAT, Max. (1994). "Acerca de las imbricaciones entre fiscalidad real y fiscalidad municipal en Cataluña durante la baja edad media". Dins: *El poder real de la Corona de Aragón, siglos XIV-XVI. XV Congrès d'Història de la Corona d'Aragó*. Tom I, Saragossa: Diputació General d'Aragó, p. 275-291.

— (1996). "Fiscalitat a l'època medieval". Dins: *Actes III Congrès internacional d'Història local de Catalunya. Barcelona, 17-18-novembre, 1995*. Barcelona: L'Avenç, p 23-55.